

PRACE NAUKOWE

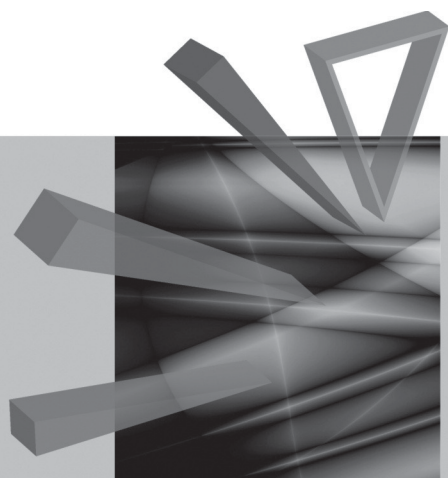
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

246

Polityka ekonomiczna

pod redakcją

Jerzego Sokołowskiego

Michała Sosnowskiego

Arkadiusza Żabińskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2012

Recenzenci: Beata Filipiak, Kazimierz Krupa, Andrzej Miszczuk,
Krystyna Piotrowska-Marczak, Marzanna Poniatowicz,
Grażyna Wolska, Urszula Zagóra-Jonszta

Redakcja wydawnicza: Joanna Szynal, Aleksandra Śliwka

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>
oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2012

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-209-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Franciszek Adamczuk: Nowa strategia rozwoju Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa (ERN) – jej uwarunkowania i ewaluacja	13
Piotr Adamczyk: Wykorzystanie rekomendacji w procesie inwestowania na rynku akcji	24
Agata Balińska: Jakość jako determinanta konkurencyjności agroturystyki	34
Przemysław Borkowski: Rola studium wykonalności w ocenie ryzyka projektu infrastrukturalnego	43
Marta Czyż, Dariusz Cichoń: Wybrane zagadnienia gospodarowania nieruchomościami w procesie rozwoju zrównoważonego	53
Paulina Filip: Franczyza jako system współpracy i finansowania przedsiębiorstw	65
Małgorzata Fronczek: Znaczenie Rosji jako partnera handlowego Polski w latach 1995-2010	76
Marcin Gospodarowicz: Analiza stanu rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce w latach 2006-2010	86
Jakub Górka, Patrycja Chodnicka: Prognoza rozwoju sieci bankomatów w Polsce	96
Anna Grabowska: Inwestycje na rynku sztuki jako narzędzie dywersyfikacji portfela inwestycyjnego w dobie kryzysów na rynkach finansowych..	106
Marianna Greta, Ewa Tomczak: Wspólna Polityka Rolna jako element dynamizowania i ochrony polskiego rolnictwa	115
Renata Grochowska: Budżet unijny jako gra interesów państw członkowskich na przykładzie Wspólnej Polityki Rolnej	125
Marcin Jurewicz: Decentralizacja systemu niemieckich izb handlowo-przemysłowych	134
Bogusław Kaczmarek, Ewa Tomczak: Wspólna Polityka Rolna a zmiany w funkcjonowaniu sektora produkcji pierwotnej w Polsce	142
Lidia Kaliszczak: Przesłanki i przejawy kształtowania klimatu sprzyjającego przedsiębiorczości na poziomie lokalnym	150
Renata Karkowska: Ryzyko systemowe – teoria i analiza przyczyn	160
Joanna Kenc: Efekty współpracy głównych miast województwa dolnośląskiego z ich miastami partnerskimi	170
Ewa Kołoszyc: Instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie po reformie Wspólnej Polityki Rolnej	179
Dorota Komorowska: Efektywność gospodarowania wybranych typów gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych	188

Elwira Leśna-Wierszolowicz: Problemy systemu zabezpieczenia emerytalnego w Polsce w kontekście skarg kierowanych do rzecznika ubezpieczonych w latach 2008-2011.....	199
Janusz Majewski: Pszczelarstwo w Polsce – wybrane problemy ekonomiczne.....	209
Dominika Malchar-Michalska: Rozwój polskiego rolnictwa w perspektywie roku 2030	219
Grażyna Mańczak: Bezpośrednie inwestycje zagraniczne a gospodarka Polski.....	229
Natalia Mańkowska: E-administracja a zdolność konkurencyjna gospodarki	240
Aneta Mazur-Jelonek, Anna Rychły-Lipińska, Agnieszka Sałek-Imińska, Monika Zajkowska: Restrukturyzacja jako sposób przeprowadzania zmian organizacyjnych na przykładzie Energa-Operator SA.....	250
Antoni Mickiewicz, Bogdan M. Wawrzyniak: Problematyka wielkoobszarowych gospodarstw rolnych w ustawodawstwie polskim	260
Danuta Miłaszewicz: Postępy w realizacji zrównoważonego rozwoju jako kryterium oceny polityki ekonomicznej	270
Andrzej Miszczuk: Społeczno-ekonomiczne powiązania transgraniczne regionu peryferyjnego (na przykładzie Polski Wschodniej)	280
Bartłomiej Moszoro: Znaczenie innowacyjności przedsiębiorstw w strategii zarządzania zmianą gospodarczą na poziomie regionalnym	291
Janusz Myszczyżyn: Przesłanki i ekonomiczne konsekwencje polityki protekcyjnej na przykładzie „unii żyta i żelaza”.....	300
Magdalena Olczyk: Zmiany strukturalne a konkurencyjność polskiego przemysłu	311
Artur Ostromęcki, Dariusz Zajac, Andrzej Mantaj: Wpływ zmian wybranych czynników produkcji na towarowość i strategię rozwoju gospodarstw rolnych	322
Mieczysław Piechnik: Aspekty infrastruktury regionalnej i jej wpływ na rozwój turystyki w makroregionie Polski Wschodniej w latach 2000-2010.....	333
Zbigniew Piepiora: Aktywna polityka przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych w województwie zachodniopomorskim – aspekty finansowe	345
Wojciech Piontek: Implikacje teorii wyboru publicznego dla budowy gospodarki niskoemisyjnej i zasobooszczędnej.....	361
Zdzisław W. Puślecki: Zmiany we wzajemnych zależnościach w polityce rolnej między WTO i Unią Europejską.....	371
Marcin Ratajczak, Jan Wołoszyn, Ewa Stawicka: Koncepcja CSR w aspekcie pracowników na przykładzie przedsiębiorstw agrobiznesu z województwa mazowieckiego.....	381
Józef Rudnicki: Czy podział akcji maksymalizuje bogactwo akcjonariuszy?	391

Robert Rusielik, Michał Świtlyk, Artur Wilczyński: Efektywność publicznych uczelni technicznych w Polsce w latach 2007-2009	403
Iwona Salejko-Szyszczyk: Ewolucja barier prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych w Polsce	413
Anna Sieczko, Iлона Wyszyńska: Jakość usług w przedsiębiorstwie społecznym na przykładzie fundacji dzieciom „Zdążyć z Pomocą”	423
Magdalena Kinga Stawicka: Specjalne strefy ekonomiczne w Unii Europejskiej.....	434
Piotr Szajner: Wpływ reformy regulacji rynku cukru w UE na efektywność polskiego przemysłu cukrowniczego	444
Iwona Szczepaniak: Ocena poziomu samowystarczalności żywnościowej Polski w warunkach integracji i globalizacji gospodarczej	454
Piotr Szkudlarek: Polityka regionalna państwa w aspekcie budowy infrastruktury szerokopasmowej na przykładzie Polski Wschodniej.....	465
Paweł Szudra: Bariery lokalizacji małych przedsiębiorstw handlowych i usługowych.....	474
Agnieszka Ścianowska: Wpływ inwestycji współfinansowanych ze środków funduszu spójności na kształtowanie cen przedsiębiorstw wodociągowo-kanalizacyjnych.....	484
Arkadiusz Świadek, Marek Tomaszewski: Ewolucja aktywności innowacyjnej z perspektywy wielkości przedsiębiorstw w systemach regionalnych Polski.....	494
Marek Wigier: Efekty realizacji WPR w Polsce – doświadczenia i wyzwania w perspektywie do 2020 roku	504
Krzysztof Wiktorowski: Polityki i strategie rozwoju na tle systemu zarządzania rozwojem Polski.....	514
Tomasz Wojewodziec: Recesywne zachowania gospodarstw rolniczych prowadzonych przez przedsiębiorców ubezpieczonych w KRUS.....	523
Grażyna Wolska: Infrastruktura pocztowa w Polsce. Wybrane problemy badawcze	532
Agata Wójcik: Koszty i dochodowość polskich gospodarstw mlecznych należących do europejskiego stowarzyszenia producentów mleka w 2010 r.	542
Sabina Ząbek, Joanna Kott, Zdzisław Szalbierz: Analiza sytuacji ekonomiczno-finansowej PGE – Polskiej Grupy Energetycznej SA.....	552
Józef Stanisław Zegar: Konkurencyjność ekonomiczna <i>versus</i> konkurencyjność społeczna w rolnictwie.....	563

Summaries

Franciszek Adamczuk: New development strategy for Euroregion Neisse-Nisa-Nysa (ERN) – conditions and its evaluation.....	23
Piotr Adamczyk: Using the recommendations in investing process on the share market.....	33
Agata Balińska: Quality as a determinant of the competitiveness of rural tourism.....	42
Przemysław Borkowski: Feasibility study in the assessment of infrastructure project risk.....	52
Marta Czyż, Dariusz Cichoń: Selected aspects of property management in sustainable development process.....	64
Paulina Filip: Franchising as a system of cooperation and financing of enterprises.....	75
Małgorzata Fronczek: The significance of Russia as Polish partner in foreign trade in years 1995-2010.....	85
Marcin Gospodarowicz: The analysis of enterprise development in rural areas in Poland in the years 2006-2010.....	95
Jakub Górka, Patrycja Chodnicka: Prediction of ATM network development in Poland.....	105
Anna Grabowska: Investments in the market of art as a way for the diversification of the investment portfolio in times of crises on the financial markets.....	114
Marianna Greta, Ewa Tomczak: Common agricultural policy as an element of actuating and protecting Polish agriculture.....	124
Renata Grochowska: European budget as a business game of Member States based on the Common Agricultural Policy's example.....	133
Marcin Jurewicz: Decentralization of the system of German chambers of commerce.....	141
Bogusław Kaczmarek, Ewa Tomczak: The Common Agricultural Policy and the changes in functioning of the original production's sector in Poland.....	149
Lidia Kaliszczak: Premises and manifestations of shaping the climate encouraging local entrepreneurship.....	159
Renata Karkowska: Systemic risk – theory and analysis of reasons.....	169
Joanna Kenc: The effects of town twinning cooperation of the main cities of Lower Silesia Voivodeship.....	178
Ewa Kołoszycz: Risk management tools in agriculture after the reform of the CAP.....	187
Dorota Komorowska: Management efficiency of the selected types of organic and conventional farms.....	198

Elwira Leśna-Wierszółowicz: Problems of the protection of pension system in Poland in the context of complaints referring to the Insurance Ombudsman between 2008 and 2011	208
Janusz Majewski: Beekeeping in Poland – selected economic problems.....	218
Dominika Malchar-Michalska: The development of Polish agricultural sector in the perspective of the year 2030	228
Grażyna Mańczak: Foreign direct investments and Polish economy	239
Natalia Mańkowska: E-government and competitive ability of the economy	249
Aneta Mazur-Jelonek, Anna Rychły-Lipińska, Agnieszka Salek-Imińska, Monika Zajkowska: Restructuring as a form of implementation of organizational changes on the basis of Energa-Operator SA	259
Antoni Mickiewicz, Bogdan M. Wawrzyniak: Issues of multi-territorial farms in Polish legislation	269
Danuta Miłaszewicz: Progress towards sustainable development as a criterion of economic evaluations	279
Andrzej Miszczuk: Socio-economic transborder links of peripheral region (on the example of eastern Poland).....	290
Bartłomiej Moszoro: The importance of innovation of enterprises in the strategy of economic change management at the regional level	299
Janusz Myszczyzyn: Reasons and economic consequences of protectionist policy on the example of the “union of rye and iron”	310
Magdalena Olczyk: Structural changes and competitiveness in the Polish industry	321
Artur Ostromięcki, Dariusz Zając, Andrzej Mantaj: Influence of change of chosen factors of production on the marketability and strategies of development of agricultural holdings	332
Mieczysław Piechnik: Aspects of regional infrastructure and its impact on the development of tourism in the macroregion of eastern Poland in the years 2000-2010.....	344
Zbigniew Piepiora: Active policy of natural disasters prevention in West Pomeranian Voivodeship – financial aspects	360
Wojciech Piontek: Implications of the public good theory for the creation of low carbon and resource-efficient economy.....	369
Zdzisław W. Puślecki: Changes in mutual interdependence between the WTO and the European Union in the agricultural policy	380
Marcin Ratajczak, Jan Wołoszyn, Ewa Stawicka: Concept of CSR in the aspect of employees on the example of agribusiness enterprises from Mazowieckie Voivodeship.....	390
Józef Rudnicki: Do stock splits maximize shareholders’ wealth?.....	402
Robert Rusielik, Michał Świtlyk, Artur Wilczyński: Efficiency of public technical universities in Poland in 2007-2009.....	412

Iwona Salejko-Szyszcak: The evolution of the privatization barriers of public enterprises in Poland.....	422
Anna Sieczko, Iłona Wyszynska: Quality of services delivered by non-government organisations based on an example of charity for children „Zdążyć z Pomocą”	433
Magdalena Kinga Stawicka: Special economic zones in the European Union	443
Piotr Szajner: Impact of the EU sugar market reform on the efficiency of Polish sugar industry	453
Iwona Szczepaniak: Assessment of the level of food self-sufficiency of Poland in the conditions of economic integration and globalization.....	464
Piotr Szkudlarek: Regional policy of the state in the context of construction of broadband infrastructure on the example of eastern Poland.....	473
Paweł Szudra: Barriers of location of small trading and service companies .	483
Agnieszka Ścianowska: The influence of the investments cofinanced from the Coherency Fund sources on the price policy of water-sewage companies	493
Arkadiusz Świadek, Marek Tomaszewski: Evolution of innovative activity from the perspective of size of companies in regional systems in Poland .	503
Marek Wigier: Effects of the CAP in Poland – experiences and challenges in the perspective to 2020	513
Krzysztof Wiktorowski: Development policies and strategies against the background of the system of development management of Poland.....	522
Tomasz Wojewodziec: Recessive behaviors of farms run by entrepreneurs insured by KRUS.....	531
Grażyna Wolska: Postal infrastructure in Poland. Selected research problems.....	541
Agata Wójcik: Costs and profitability of Polish dairy farms belonging to the European Dairy Farmers in 2010.....	551
Sabina Ząbek, Joanna Kott, Zdzisław Szalbierz: Analysis of economic and financial situation of PGE SA	562
Józef Stanisław Zegar: Economic competitiveness versus social competitiveness in agriculture.....	573

Janusz Myszczyzyn

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

PRZESŁANKI I EKONOMICZNE KONSEKWENCJE POLITYKI PROTEKCJONISTYCZNEJ NA PRZYKŁADZIE „UNII ŻYTA I ŻELAZA”

Streszczenie: Począwszy od lat 70. XIX wieku wiele krajów europejskich, które odnotowały „take-off” swojej gospodarki, zrezygnowało z popularnej polityki wolnego handlu. Przykładem są zjednoczone Niemcy, które w kilka lat po zwycięskiej wojnie z Francją zdecydowały się na zmianę swojej polityki handlowej. Zawarte porozumienie pomiędzy przemysłowcami a junkrami znane jako „unia żyta i żelaza” prowadziło do wzmożonej ochrony celnej niemieckich produktów rolnych i przemysłowych. Mimo powszechnej krytyki przez wielu ekonomistów działań protekcjonistycznych, analiza danych statystycznych dotyczących badania skutków polityki protekcjonistycznej, w tym zależności wzrostu gospodarczego w warunkach wprowadzenia ochrony celnej, może prowadzić do ciekawych wniosków naukowych. Stąd autor, posługując się zgromadzonym materiałem statystycznym oraz założeniami teorii ekonomii, podejmuje próbę oceny tego problemu naukowego.

Słowa kluczowe: Niemcy, polityka protekcjonistyczna, rozwój gospodarczy, unia żyta i żelaza, taryfy celne.

1. Wstęp

W całym toku historii jedynie 15% ludzkości zdołało osiągnąć relatywnie wysoki poziom rozwoju gospodarczego¹. Pozostałe kraje, które nie doznały tak trwałego wzrostu gospodarczego, pozostają w kręgu biedy. Stąd też naukowcy nie ustają w poszukiwaniu źródeł wzrostu gospodarki, często pomijając analizę dostępnych danych historycznych z okresu przed II wojną światową. Jednym z takich źródeł jest analiza rozwoju gospodarki krajów kapitalistycznych w XIX wieku z uwzględnieniem kolejnych fal industrializacji i prowadzonej polityki handlowej w kontekście osiągniętych sukcesów gospodarczych.

Wielu uczonych od czasu powstania w XVIII wieku naukowej teorii handlu, np. J. Sachs i A. Warner, potwierdziło, że liberalna polityka handlowa sprzyja wzro-

---

¹ G.W. Kołodko, *Globalizacja a odrabianie zaległości rozwojowych*, [w:] *Globalizacja, marginalizacja, rozwój*, G.W. Kołodko (red.), Wyd. Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2003, s. 15-16.

stowi gospodarczemu w warunkach końca XX wieku, a także po II wojnie światowej². Ich badania potwierdziły pozytywną korelację pomiędzy polityką wolnego handlu a tempem wzrostu gospodarczego. Czy rzeczywiście takie same wnioski można wysnuć dla rozwoju gospodarczego krajów przed II wojną światową i w XIX wieku? Jeśli tak, to dlaczego, mimo propagowania idei wolnego handlu i kroków podejmowanych w kierunku likwidacji barier celnych, UE przeznacza znaczne środki na subsydiowanie produkcji rolnej, jednocześnie stosując taryfy importowe? Czy kraje biedne i aspirujące do grona zamożnych mogą upatrywać w ochronie celnej źródła stabilnego i wysokiego wzrostu gospodarczego?

Dziewiętnastowieczna Europa jest fascynującym studium przypadku zmian w prowadzonej polityce celnej. W trakcie kilkudziesięciu lat rozwinięte kraje europejskie odeszły od polityki protekcjonistycznej, dając się ponieść angielskiej polityce wolnego handlu. W efekcie kryzysu gospodarczego lat 70. XIX wieku równie szybko powrócono na drogę protekcjonizmu. Tym razem na wiele lat.

Głównym celem artykułu jest próba określenia przyczyn i skutków ochrony celnej, które zaobserwowano w Europie Zachodniej, ze szczególnym uwzględnieniem zawartego w 1879 r. porozumienia przemysłowców i junkrów określanego jako „unia żyta i żelaza”, oraz określenie wpływu tych zmian na tempo rozwoju gospodarczego. Czy rzeczywiście obrona przez Niemcy polityka ochrony własnego rynku była głównym czynnikiem determinującym rozwój gospodarczy i budowę mocarstwa gospodarczego? Autor podejmuje próbę wyjaśnienia tych problemów naukowych.

2. Faza europejskiej wolnej wymiany handlowej (*free trade*) – 1860-1879

Na początku XIX wieku w całej Europie obowiązywały wysokie cła importowe i eksportowe oraz zakazy obrotu określonymi towarami. Przykładem może być sławna napoleońska blokada kontynentalna, 1800 granic celnych na terenie rozbitych politycznie państw niemieckich³.

Argumenty ekonomistów klasycznych, np. A. Smitha i D. Ricardo, dotyczące propagowania wolnego handlu mogły zostać wcielone w życie tylko wówczas, gdy wpływowe grupy społeczne i polityczne dostrzegły w tym własny interes.

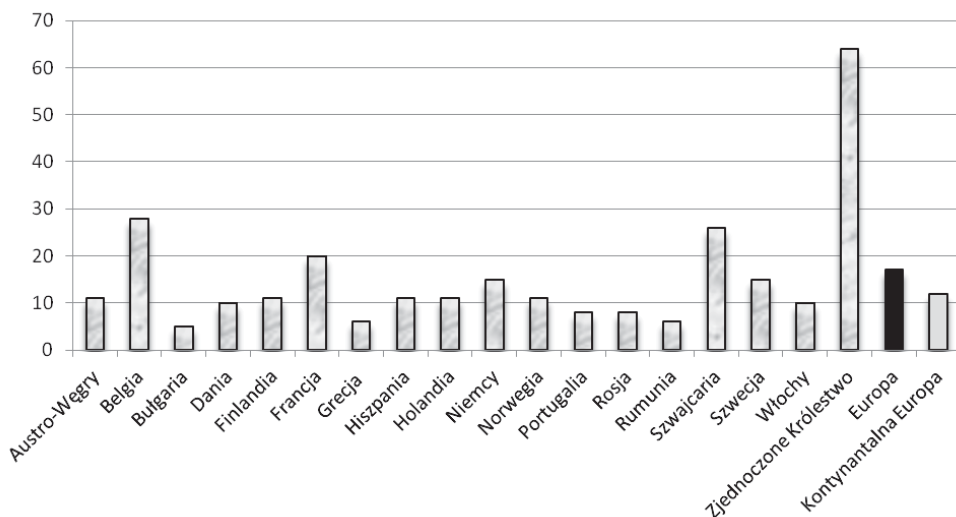
W kraju ojców ekonomii, mimo zniesienia w 1814 r. ostatnich pozostałości ustawodawstwa cechowego, do systemu ceł ochronnych dotyczących wyrobów przemy-

² J.D. Sachs, A. Warner, *Economic Reform and the Process of Global Integration*, Brookings Papers on Economic Activity, I, Brookings Institution, D.C.: Washington 1995; D. Dollar, *Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985*, "Economic Development and Cultural Change", no. 40 (April), 1992, s. 523-44, D. Dollar, A. Kraay, *Trade, Growth, and Poverty*, Manuscript, World Bank (October), 2000.

³ J. Myszczyński, *Znaczenie Niemieckiego Związku Celnego w budowie jedności gospodarczej Niemiec*, „Kultura i Historia” 2010, nr 18.

słowych dołączono protekcjonizm agrarny (*corn-laws*)⁴. Anglia niechętnie dzieliła się zdobyczami przewrotu technicznego (wynalazki, innowacje), stając się przykładem stopniowego i selektywnego liberalizowania wymiany handlowej, zgodnie z koncepcją *infant-industry*⁵. Średni poziom angielskiej taryfy celnej wynosił ok. 50%. W tym czasie w innych krajach taryfy wynosiły: w USA 35-45%, Danii 25-35%, Prusach 8-12%, Holandii i Belgii 6-8%⁶.

W 1860 r. przewaga Anglii w rozbudowie przemysłu i generowaniu przez tę gałąź gospodarki narodowej PKB była miażdżąca. Obrazuje to poniższy rys. 1 – dla Zjednoczonego Królestwa udział przemysłu w tworzeniu PKB wynosił 64%. W tym czasie w Niemczech i we Francji wskaźnik nie przekraczał 20%.

Rys. 1. Udział przemysłu w tworzeniu PKB (w %) w 1860 r. – dla wybranych krajów europejskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Bairoch, *European Trade Policy, 1815-1914*, [w:] P. Mathias, S. Pollard (red.), *Cambridge Economic History of Europe*, vol. 8. Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 37.

Zbyt długie utrzymywanie wysokich cel doprowadziło do tego, że dopiero około połowy XIX wieku niektóre angielskie branże przemysłowe dojrzały do podjęcia konkurencji na rynkach krajowym i międzynarodowym.

⁴ J. Kulisz, *Powszechna historia gospodarcza średniowiecza i czasów nowożytnych*, t. II, Książka i Wiedza, Warszawa 1961, s. 429, 493.

⁵ Argumenty na rzecz infant-industry zainicjował A. Hamilton w 1791 r.; zob. S. McKee, *Papers on Public Credit, Commerce and Finance*, Columbia University Press, New York 1934, s. 178-276.

⁶ P. Bairoch, *Economics and World History – Myths and Paradoxes*, Wheatear, Brighton 1993, s. 40.

W 1846 r., w obliczu klęski nieurodzaju i śmierci głodowej wielu obywateli, zmieniono „ustawy zbożowe”⁷. Jak dowodził A. Maddison, brytyjska polityka wolnego handlu i gotowość do importu znacznej części żywności miała z pewnością pozytywny wpływ na gospodarkę światową⁸. Z drugiej strony, polityka liberalizacji i swobodnego importu żywności, głównie z USA, doprowadziła do wysokiego bezrobocia, pauperyzacji angielskiej ludności wiejskiej i konieczności powszechnej migracji do miast⁹.

S. Kuznets szacował, że stopa wzrostu angielskiego dochodu narodowego brutto w ujęciu dziesięcioletnim (lata 1801-1851) wyniosła 28,4%¹⁰. P. Bairoch podał, że wzrost gospodarczy mierzony tempem rocznego przyrostu wolumenu PKB między latami 1843/1847 a 1857/1861 wynosił 2,4%.

Wydarzeniem historycznym było zawarcie traktatu liberalizującego wymianę handlową z 23 stycznia 1860 r., znanego jako układ angielsko-francuski lub układ Cobdena–Chevaliera. Kolejne traktaty międzypaństwowe stały się faktem: Włochy podpisały 24 traktaty bilateralne, Francja i Belgia po 19, Niemcy 18, Austria 14, Wielka Brytania 8¹¹.

W latach 1861-1870 zawarto 120 traktatów handlowych, które liberalizowały wymianę między państwami, mimo że nie znosiły ceł zupełnie¹². Przez kilkanaście lat Europa była bliższa pełnej wolności handlu niż kiedykolwiek później aż do końca II wojny światowej. Wolna wymiana handlowa w latach 60. stała się czymś powszechnym¹³.

3. Załamanie polityki wolnego handlu – powrót do polityki protekcyjizmu na przykładzie Niemiec

Rozbite politycznie Niemcy są doskonałym przykładem ewolucji swojej polityki handlowej. Mimo wielu przeciwności, w tym politycznych, kluczową rolę w likwidacji barier celnych początkowo w łonie państw niemieckich odegrały Prusy. Powstały w 1834 r. z ich inicjatywy Niemiecki Związek Celny (Deutscher Zollverein) stosował liberalną politykę handlową, a przewóz towarów kolejami po krajach

⁷ Zwolennicy zmiany dotychczasowych aktów nawigacyjnych (z 1651 r.) w głosowaniu w parlamencie uzyskali przewagę jedynie 10 głosów (173 parlamentarzystów „za”, 163 „przeciw”).

⁸ A. Maddison, *The World Economy: a Millennial Perspective*, OECD Publishing, 2006, s. 23.

⁹ P. Weibel, *Free Trade ist nicht Fair Trade*, [w:] Ch. Eigner, P. Weibel, *Un/fair trade: die Kunst der Gerechtigkeit*, Springer, Wien-New York 2008, s. 15-16.

¹⁰ S. Kuznets, *Wzrost gospodarczy narodów. Produkt, struktura*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1976, s. 24.

¹¹ S. Schmidt, *1860-1914. Europa zwischen Liberalismus und Protektion, Seminararbeit*, GRIN Verlag, Norderstedt 2004, s. 8.

¹² J. Cieplewski, I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Dzieje gospodarcze świata do roku 1980*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1985, s. 188.

¹³ J.F. Swinnen, *The growth of agricultural protection in Europe in the 19th and 20th centuries*, “The World Economy Wiley Blackwell” 2009, vol. 32, s. 1499-1837.

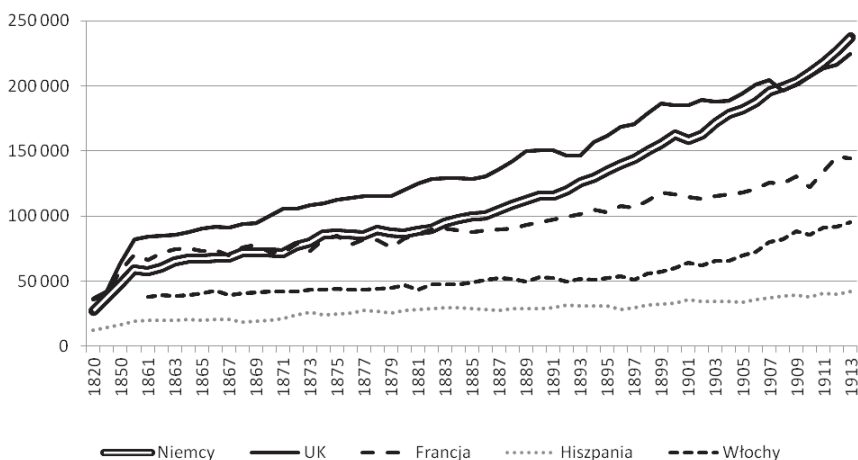
członkowskich pobudzał obroty handlowe i determinował budowę gęstej sieci dróg żelaznych¹⁴.

W latach 60. niemiecki sektor rolniczy zdecydowanie opowiadał się za wolnym handlem. Junkrowie w Prusach skorzystali z możliwości eksportu zboża, obawiając się jednocześnie, że cła importowe na towary przemysłowe zwiększą koszty zakupu czynników produkcji¹⁵.

W połowie lat 70. Niemcy praktycznie prowadziły najbardziej liberalną politykę spośród krajów kontynentalnej Europy. W 1875 r. średni poziom ceł wynosił 4-6%¹⁶.

18 stycznia 1871 r. po zwycięskiej wojnie z Francją król Prus Wilhelm I został proklamowany cesarzem niemieckim. Rzesza Niemiecka liczyła 40,8 miliona mieszkańców. Traktat pokojowy, ratyfikowany w 1871 r., przewidywał, że Francja zapłaci reparaacje wojenne w wysokości pięciu miliardów franków¹⁷.

Z makroekonomicznego punktu widzenia otrzymane reparaacje wojenne stanowiły znaczny napływ kapitału. Niemiecka gospodarka na tle innych państw odnotowywała szybki wzrost PKB, pozostawiając w tyle zwyciężoną i upokorzoną Francję (rys. 2).

Rys. 2. Dynamika wzrostu PKB Niemiec na tle wybranych państw europejskich w latach 1820-1900 (w mln USD z 1990 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Maddison, *The World Economy v. 2 Historical Statistics*, OECD Publishing, 2006.

¹⁴ J. Myszczyzyn, wyd. cyt.

¹⁵ M. Tracy, *Government and Agriculture in Western Europe 1880-1988*, Granada, London 1989.

¹⁶ P. Bairoch, *European Trade Policy, 1815-1914*, [w:] P. Mathias, S. Pollard (red.), *Cambridge Economic History of Europe*, vol. 8. Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 41.

¹⁷ C.P. Kindleberger, *A Financial History of Western Europe*, Oxford University Press, New York 1993.

Druga połowa lat 70. nie była udana dla gospodarki, stąd w wyborach z 1878 r. zwolennicy wolnego handlu ponieśli klęskę, szczególnie dotyczyło to Prus Wschodnich¹⁸. Niemieccy liberałowie dysponowali zaledwie 41% głosów¹⁹.

A. Gerschenkron i J. Sheehan uważają, że upadek liberałów wystąpił z powodu antysocjalistycznej kampanii rządu, która w połączeniu ze skłonnościami konserwatywnymi junkrów i ich oddziaływaniem na masy robotników wiejskich przyniosła zwycięstwo konserwatystom²⁰.

R. Rogowski na przykładzie modelu Heckschera-Ohlina-Samuelsona konkluduje, że Niemcy do ok. połowy 1870 r. były dość bogate w zasoby pracy i ziemi, ale stosunkowo rzadkim zasobem był kapitał. Peter Gourevitch utrzymuje, że zmianę zachowania wyborców w 1878 r. można tłumaczyć zmianami w bilansie handlowym. Niektóre sektory gospodarki stały się narażone na konkurencję, podczas gdy inne, takie jak rolnictwo, wobec „inwazji zagranicznego zboża” odwróciły się od polityki eksportowej. Większość pracowników trafiła do sektorów narażonych na konkurencję, dlatego głosowali oni za ochroną celną²¹. Do tego kryzys ekonomiczny lat 70., spowodowany głównie problemami w sektorze rolnym, sprawił, że w krajach rozwiniętych drastycznie spadło tempo wzrostu gospodarczego, w Europie kontynentalnej nawet o 80% (tempo PKB spadło z 1,1% rocznie do 0,2% rocznie).

W sytuacji, kiedy produkcja ziarna stanowiła 35-40% całkowitej produkcji rolnej w krajach uprzemysłowionych, zastąpienie jej ponad 20-procentowym importem, głównie z USA, musiało rodzić negatywne skutki. W Niemczech w 1871 r. zatrudnienie w rolnictwie stanowiło 49,5% ogółu, w 1913 r. 34,5% (w Anglii odpowiednio 22,2 i 11,8%). Tryumf polityki protekcjonistycznej w Niemczech był możliwy dzięki swoistej koalicji wpływowych politycznie junkrów oraz przedstawicieli przemysłu.

W wyniku inwazji taniego zboża z USA, Kanady i Rosji rósł import zbóż w Europie Zachodniej, w latach 1880/1895 ceny pszenicy spadły o prawie 50%.

Zmianę taryfy celnej w lipcu 1879 r. P. Bairoch porównuje z traktatem angielsko-francuskim z 1860 r. O ile traktat angielsko-francuski wyznaczał początek okresu

---

¹⁸ S. Lehmann, *The German Elections in the 1870s: Why Germany Turned from Liberalism to Protectionism*, Wyd. Max Planck Institute, Bonn 2009, s. 4-5.

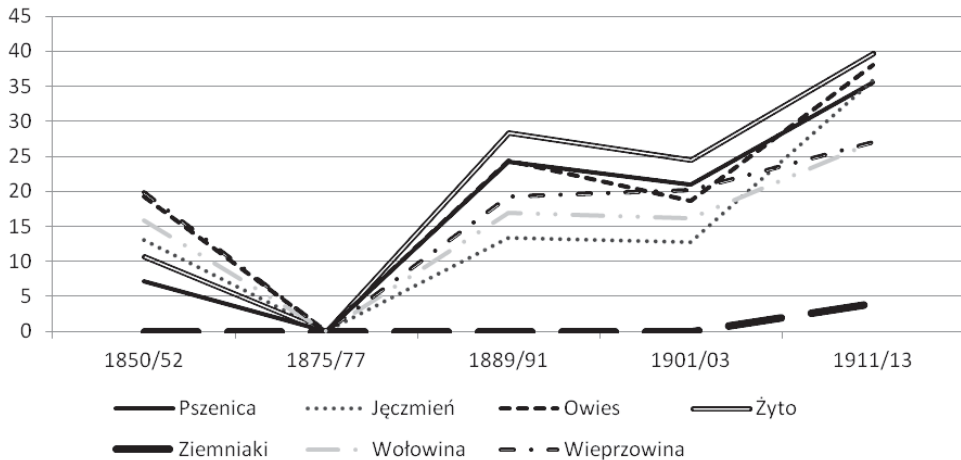
¹⁹ G. Ritter, N. Merith, *Wahlgeschichtliches Arbeitsbuch: Materialien zur Statistik des Kaiserreichs 1871-1918*, Beck, Munich 1980.

²⁰ A. Gerschenkron, *Bread and Democracy in Germany*, Cornell University Press, New York 1989; J. Sheehan, *Klasse und Partei im Kaiserreich: Einige Gedanken zur Sozialgeschichte der deutschen Politik*, [w:] *Innenpolitische Probleme des Bismarck-Reiches*, Wyd. Otto Pflanze, 1983.

²¹ R. Rogowski, *Commerce and Coalitions: How Trade Affects Domestic Political Alignments*, Princeton University Press, Princeton 1989; P.A. Gourevitch, *International Trade, Domestic Coalitions, and Liberty: Comparative Responses to the Crisis of 1873-1896*, [w:] *Historical Foundations of Globalization*, Wyd. James Foreman-Peck, Cheltenham, Northampton 1977.

wolnego handlu, o tyle nowa niemiecka taryfa celna oznaczała w rezultacie stopniowy powrót do protekcjonizmu w Europie²².

Dynamika wzrostu stawek celnych w Niemczech na wybrane produkty rolne została przedstawiona na rys. 3.

Rys. 3. Stawki celne na wybrane produkty rolne w Niemczech w latach 1850-1913 jako % ceny rynkowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J.T. Klovland, *Commodity market integration 1850-1913: Evidence from Britain and Germany*, "European Review of Economic History", no 9, Cambridge University Press, 2005, s. 167.

Inwazja zbóż wpływała głównie na możliwości eksportowe dużych właścicieli gospodarstw we wschodnich prowincjach Prus, specjalizujących się przede wszystkim w uprawie zbóż, w tym żyta i pszenicy. Ujemne saldo handlu zagranicznego Niemiec w obrocie żytem w 1861 r. wyniosło –5 tys. ton, w 1870 r. –269 tys. ton, w 1875 r. –544 tys. ton, aby w 1879 r. wynieść –1 mln 324 tys. ton (czyli ponad 198 mln RM). Niemcy, które w latach 60. były eksporterem netto zbóż, w latach 70. stały się importerem. Import zbóż stanowił w latach 1877-1879 ok. 20-22% produkcji krajowej, w przeciwieństwie do 4-5% w latach 1861-1870. Z drugiej strony eksport żyta w 1879 r. stanowił zaledwie 2,7% krajowej produkcji. Saldo w handlu wyrobami przemysłu hutniczego również było ujemne, szczególnie wysokie zanotowano w latach 1872-1873 – odpowiednio 512 tys. ton i 590 tys. ton.

Co ciekawe, w Niemczech ten sojusz żelaza i żyta był tylko tymczasowy. W 1890 r. niemiecki przemysł był w znacznie lepszej pozycji konkurencyjnej i przemysłowcy obawiali się negatywnych skutków wysokich kosztów utrzymania (koszt

²² P. Bairoch, *European Trade Policy, 1815-1914*, [w:] P. Mathias, S. Pollard (red.), *Cambridge Economic History of Europe*, vol. 8, Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 52 i nast.

żywności) i konieczności wzrostu płac pracowników. Ponadto przemysłowcy niemieccy byli świadomi, że w reakcji na niemiecką politykę taryfową Stany Zjednoczone nałożyły również stosowne cła importowe na produkty przemysłowe.

Rozwój przemysłu wpływał na zmianę struktury niemieckiego eksportu. Jeszcze w latach 1880-1884 żywność stanowiła 18,3% całości eksportu, surowce 13,9%, półprodukty 15,3%, produkty gotowe 49,9%. Jak wnioskuje Hoffman, cechą charakterystyczną niemieckiego eksportu był duży udział produktów gotowych. W latach 1895-1899 żywność stanowiła 12,3% wartości eksportu, surowce 15,6%, półprodukty 16,4%, wyroby gotowe 54,4%. Przed I wojną światową (lata 1910-1913) żywność stanowiła już tylko 9,4%, surowce 15,5%, półprodukty 21%, produkty gotowe 53,3%. Ogólne obroty dotyczące eksportu w tym czasie wzrosły w cenach bieżących z 3117 mln RM do 8659 mln RM. W strukturze importu w latach 1880-1884 35,4% stanowiły surowce (włókno, drewno, rudy), żywność 25,8% (w tym 6,5% żywe zwierzęta), półprodukty 19,3%, produkty gotowe zaledwie 11,9%, przed I wojną światową import żywności stanowił już 28,3%, surowców 43,1%, produktów gotowych 8,8%. Wartość importu w tym czasie wzrosła z 3066 mln RM do 10 009 mln RM.

4. Podsumowanie

Zjednoczone Niemcy były jednym z pierwszych krajów, który po wygranej wojnie z Francją i otrzymaniu wypłaty reparacji wojennych w końcu lat 70. zmienił swoją taryfę celną, często określaną jako „unia żyta i żelaza”.

Wzrost taryf celnych w Niemczech umożliwił zatrzymanie rewolucyjnych zmian i zapobiegł upadkowi znaczenia rolnictwa, z drugiej strony przyczynił się do przyspieszenia rozwoju przemysłu ciężkiego. Na takiej protekcji najbardziej cierpiał sektor usług, ciągle słabo rozwinięty w porównaniu z Wielką Brytanią²³. Ochrona celna negatywnie wpływała na wzrost wydajności w rolnictwie i sektorze usług. Wzrost protekcji celnej wywoływał z jednej strony spadek importu tanich zbóż i dóbr produkcyjnych, chroniąc krajowych producentów, z drugiej strony cła zapewniały dochody federalnemu państwu. Wpływy z ceł i podatków w 1872 r. stanowiły 66,2% przychodów budżetu Rzeszy, aby przed I wojną światową stanowić 81%²⁴. Wysokie cła umożliwiły w przemyśle rozwój karteli, kojarzonych z jednej strony jako próba obniżenia ryzyka w kapitałochłonne technologie, z drugiej jako ograniczenie konkurencji²⁵. Niepodważalne jednak jest, że gospodarka niemiecka w okresie 1879-1913 notowała ciągły wzrost – PKB *per capita* wzrósł z 2029 USD do 3648 USD, jeszcze większa była dynamika wzrostu PKB ogółem.

²³ S. Broadberry, *Explaining Anglo-German productivity differences in services since 1870*, “European Review of Economic History”, no. 8, Cambridge University Press, 2004, s. 229-262.

²⁴ C. Hefeker, *The agony of central power: Fiscal federalism in the German Reich*, “European Review of Economic History”, no. 5, Cambridge University Press, 2001, s. 122-123.

²⁵ S.B. Webb, *Tariffs, cartels, technology, and growth in the German steel industry 1879 to 1914*, “Journal of Economic History” 1980, no. 40, s. 309-329.

Związek pomiędzy wzrostem gospodarczym a podwyżką taryf w kontynentalnej Europie wydaje się pozytywny, choć w innych regionach świata polityka wysokich ciał nie wpływała na wysokie tempo wzrostu, co może podważać prawdziwość tych rozważań²⁶. Clements i Williamson dowodzą także, że aby polityka ochrony celnej była skuteczna, kraj musi posiadać duży rynek krajowy, być gotowy do uprzemysłowienia, akumulacji oraz rozwijać kapitał ludzki, by zrównoważyć krótkookresowe zyski wynikające z ochrony. Era wysokich taryf zbiegła się z szybkim wzrostem pod koniec XIX wieku i nie musi oznaczać, że istnieje związek przyczynowy. Określenie wpływu taryf na poziom wzrostu gospodarczego jest niezwykle trudne, ale efekt może również być ujemny, gdyż wysokie cła na towary utrudniają akumulację kapitału.

A. Thena dowodzi, że w krajach biednych relacja między wzrostem gospodarczym a wysokością taryf celnych jest negatywna²⁷.

Pozytywną zależność między średnimi taryfami a wzrostem gospodarczym, mimo takich sugestii podnoszonych przez niektórych badaczy, należałoby stosować dość ostrożnie, także w przypadku Niemiec.

Wydaje się zasadne określenie wpływu na wzrost gospodarczy nie tylko średnich taryf, ale osobno taryf dotyczących rolnictwa i wyrobów przemysłowych, a także dóbr produkcyjnych. Jak dowodzą wyniki, zależność pomiędzy taryfami w rolnictwie a wzrostem gospodarczym jest ujemna lub korelacja jest nieznaczna.

Literatura

- Bairoch P., *Economics and World History – Myths and Paradoxes*, Wheatheaf, Brighton 1993.
- Bairoch P., *European Trade Policy, 1815-1914*, [w:] P. Mathias, S. Pollard (red.), *Cambridge Economic History of Europe*, vol. 8, Cambridge University Press, Cambridge 1989.
- Broadberry S., *Anglo-German productivity differences 1870-1990: A sectoral analysis*, “European Review of Economic History” I, Cambridge University Press, 1997.
- Broadberry S., *Explaining Anglo-German productivity differences in services since 1870*, “European Review of Economic History”, no. 8, Cambridge University Press, 2004.
- Cieplewski J., Kostrowicka I., Landau Z., Tomaszewski J., *Dzieje gospodarcze świata do roku 1980*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1985.
- Clements M.A., Williamson J.G., *A Tariff Growth Paradox? Protection's Impact The World Around 1875-1997*, NBER Working Paper Series 8459, 2001.
- Dollar D., *Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985*, “Economic Development and Cultural Change”, no. 40 (April), 1992.
- Dollar D., Kraay A., *Trade, Growth, and Poverty*, Manuscript, World Bank (October), 2000.

²⁶ M.A. Clements, J.G. Williamson, *A Tariff Growth Paradox? Protection's Impact The World Around 1875-1997*, NBER Working Paper Series 8459, 2001.

²⁷ A. Tena, *Measuring protection over time. Revenue and protective products In the 19th century European Tariff Growth Debate*, Working Paper 01-65 Economic History and Institutions Series 04, Madrid 2001.

- Gourevitch P.A., *International Trade, Domestic Coalitions, and Liberty: Comparative Responses to the Crisis of 1873-1896*, [w:] *Historical Foundations of Globalization*, Wyd. James Foreman-Peck, Cheltenham, Northampton 1977.
- Hefeker C., *The agony of central power: Fiscal federalism in the German Reich*, "European Review of Economic History", no. 5, Cambridge University Press, 2001.
- Hoffmann W.G., *Das Wachstum der Deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Springer Verlag, Berlin 1965.
- Kindleberger C.P., *A Financial History of Western Europe*, Oxford University Press, New York 1993.
- Klovland J.T., *Commodity market integration 1850-1913: Evidence from Britain and Germany*, "European Review of Economic History", no 9, Cambridge University Press, 2005.
- Kołodko G.W., *Globalizacja a odrabianie zaległości rozwojowych*, [w:] *Globalizacja, marginalizacja, rozwój*, G.W. Kołodko (red.), Wyd. Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2003.
- Kuliszer J., *Powszechna historia gospodarcza średniowiecza i czasów nowożytnych*, t. II, Książka i Wiedza, Warszawa 1961.
- Kuznets S., *Wzrost gospodarczy narodów. Produkt, struktura*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1976.
- Lehmann S., *The German Elections in the 1870s: Why Germany Turned from Liberalism to Protectionism*, Wyd. Max Planck Institute, Bonn 2009.
- Maddison A., *The World Economy: a Millennial Perspective*, OECD Publishing, 2006.
- Mathias P., Pollard S., *The Cambridge Economic History of Europe*, vol. VIII, *The Industrial Economics: The Development of Economic and Social Policies*, Cambridge University Press, 1989.
- Mckee S., *Papers on Public Credit, Commerce and Finance*, Columbia University Press, New York 1934.
- Myszczyszyn J., *Znaczenie Niemieckiego Związku Celnego w budowie jedności gospodarczej Niemiec*, „Kultura i Historia” 2010, nr 18.
- Ritter G., Merith N., *Wahlgeschichtliches Arbeitsbuch: Materialien zur Statistik des Kaiserreichs 1871-1918*, Beck, Munich 1980.
- Rogowski R., *Commerce and Coalitions: How Trade Affects Domestic Political Alignments*, Princeton University Press, Princeton 1989.
- Sachs D., Warner A., *Economic Reform and the Process of Global Integration*, Brookings Papers on Economic Activity, I, Brookings Institution, D.C.: Washington 1995.
- Schmidt S., *1860-1914. Europa zwischen Liberalismus und Protektion. Seminararbeit*, GRIN Verlag, Norderstedt 2004.
- Sheehan J., *Klasse und Partei im Kaiserreich: Einige Gedanken zur Sozialgeschichte der deutschen Politik*, [w:] *Innenpolitische Probleme des Bismarck-Reiches*, Wyd. Otto Pflanze, 1983.
- Sidney P., *The Europeanization of the International Economy 1800-1870*, [w:] *Europe in the International Economy 1500 to 2000*, red. D. Aldcroft, A. Sutcliffe, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 1999.
- Swinnen J.F., *The growth of agricultural protection in Europe in the 19th and 20th centuries*, "The World Economy Wiley Blackwell" 2009, vol. 32.
- Tena A., *Measuring protection over time. Revenue and protective products In the 19th century European Tariff Growth Debate*, Working Paper 01-65 Economic History and Institutions Series 04, Madrid 2001.
- Tracy M., *Government and Agriculture in Western Europe 1880-1988*, Granada, London 1989.
- Webb S.B., *Tariffs, cartels, technology, and growth in the German steel industry 1879 to 1914*, "Journal of Economic History" 1980, no. 40.
- Weibel P., *Free Trade ist nicht Fair Trade*, [w:] Ch. Eigner, P. Weibel, *Un/fair trade: die Kunst der Gerechtigkeit*, Springer, Wien-New York 2008.

REASONS AND ECONOMIC CONSEQUENCES OF PROTECTIONIST POLICY ON THE EXAMPLE OF THE “UNION OF RYE AND IRON”

Summary: Starting from the seventies of the nineteenth century, many European countries gave up the popular over ten years free trade policies. The United Germany after the victorious war against France decided to change its trade policy. The agreement between industrialists and farmers known as the union of rye and iron increased tariff protection of German agricultural and industrial products. Although the widespread criticism of protectionist measures by many economists, the analysis of statistical data concerning the study of effects of protection policy including the dependence of economic growth in the conditions of the introduction of tariff protection can lead to interesting scientific conclusions. Thus, by using statistical data and assumptions of economic theory the author tries to evaluate the scientific problem.

Keywords: Germany, protectionist policy, economic development, the union of rye and iron, tariffs.